

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА ФЕДЕРАЛНА ИЛИ КОНФЕДЕРАЛНА ДРЖАВА? – ЕДЕН ОСВРТ КОН ПОЛИТИЧКИОТ СИСТЕМ НА ЗЕМЈАТА ВО ПРЕДВЕЧЕРИЕТО НА ТРИЕСЕТАТА ГОДИШНИНА ОД ДЕЈТОНСКИОТ МИРОВЕН ДОГОВОР**Апстракт**

Во 2025 се одбележува триесеттата годишнина од потпишувањето на Дејтонскиот мировен договор (ДМД). Со него беше ставен крај на три и пол годишната граѓанска војна, и беше даден почеток на реструктурирање на земјата на начин со кој се задржа нејзината целовитост, но внатрешно беше поделена на два ентитета. Ваквата опција беше еден своевиден компромис, но поставеноста на ентитетите во контекст на целокупниот политички систем на повоена БиХ, остана да предизвикува дилеми кај припадниците на академската заедница, кои се бават со компаративните политички системи. Кај нив нема недоумица дека со ДМД во БиХ се воспостави класичен модел на консociјативна демократија. Но, малобројните координати кои ги пружи самиот дејтонски Устав, не им дава доволна основа, за *in concreto*, да дадат категорична оценка за тоа дали БиХ е федерација или конфедерација. Оттука, целта на овој труд е: преку начинот на настанокот на државата; обемот на нејзините надлежности; составот и начинот на одлучување на нејзините институции; самата организација на државната власт; односот помеѓу државното и ентитетското ниво преку поделбата на надлежностите помеѓу нив; како и преку земање во предвид на аргументите *pro et contra*; да се направи една анализа за тоа дали БиХ, 30 години по ДМД (под кој без малку цела една генерација израсна), е класична федерална држава или пак станува збор за еден своевиден федерално-конфедерален хибрид.

Клучни зборови: консociјација, уставен инженеринг, меѓународна заедница, постконфликтност, југословенската криза, ентитети.

AMBARKOV Nikola²**BOSNIA AND HERZEGOVINA: FEDERAL OR CONFEDERAL STATE? – AN APPROACH TO THE POLITICAL SYSTEM OF THE COUNTRY ON THE EVE OF THE THIRTY-ANNIVERSARY OF THE DAYTON PEACE AGREEMENT****Abstract**

In 2025, the thirtieth anniversary of the signing of the Dayton Peace Agreement (DPA) will be marked. It ended a three-and-a-half-year civil war and initiated a restructuring of the country, maintaining its integrity while internally dividing it into two entities. This option was a kind of compromise, but the positioning of the entities within the context of the overall post-war political system of Bosnia and Herzegovina continued to cause dilemmas among members of the academic community who deal with comparative political systems. They do not doubt that the DPA established a classic model of consociational democracy in BiH. However, the few coordinates provided by the Dayton Constitution itself do not provide them with sufficient grounds, *in concreto*, to give a categorical assessment of whether BiH is a federation or a confederation. Hence, the purpose of this paper is: through the manner of the emergence of the state; the scope of its competencies; the composition and decision-making of its institutions; the very organization of the state government; the relationship between the state and entity levels through the division of competencies between them; as well as by taking into account the

¹ Д-р; Научен соработник ИПИБ Скопје; ambarkov_nkl@yahoo.com, amvelbares@gmail.com

² Ph.D; Research associate IARB Скопје; ambarkov_nkl@yahoo.com, amvelbares@gmail.com

arguments *pro et contra*; to analyze whether BiH, 30 years after the DPA (under which almost an entire generation grew up), is a classic federal state or is it a kind of federal-confederal hybrid.

Keywords: consociation, constitutional engineering, International Community, post-conflict, Yugoslav crisis, entities;

Вовед

Во октомври 1995, со Дејтонскиот мировен договор (ДМД) беше ставен крај на четири и пол годишните војни кои пламтеа на тлото на поранешна Југославија, особено во Босна и Херцеговина (БиХ). Договорот исцрта демаркациони линии во новата суверена држава со нова уставна рамка и нови закони кои произлегоа од неа. По војната беше зачувана територијалната целовитост на земјата, но внатрешно беше поделена на два ентитета – Република Српска (РС), замислена како унитарна административно-територијална единица доминирана од Србите, и Бошњачко-хрватската Федерација БиХ (ФБиХ). Оттука, според субјектите на државноста, начинот на организирање на државната власт, надлежноста на државните институции и постоењето на еден устав како извор на целата државна власт, БиХ, начелно, беше замислена како федерална држава која треба да функционира на начин да гарантира рамноправност на трите конститутивни етнички нации – Бошњациите, Србите и Хрватите, преку балансирање помеѓу етничките и граѓанските вредности, владеењето на правото и директна примена на меѓународното право во уставниот систем на државата (Nešković, 2017: 332-333). Но, во поглед на начинот на кои беше поставен дејтонскиот политички систем за БиХ, постојат и други понијансирани гледишта. За Соерен Кеил (2021: 338) БиХ несомнено е федерална држава, но од посебен вид, бидејќи федералниот систем „е наметнат (...) и е меѓународно администриран со надворешна интервенција во процесот на политичко одлучување“. Затоа некои ја нарекоа „федерација како ниедна друга“ (Zdeb, 2018). Мирјана Касаповиќ (2005: 3) пак, ја опиша како конфедерална држава. На слична линија на размислување е и Мијановиќ (2000: 11) според кого БиХ е „некој вид на (реална) унија со многу силно изразени конфедеративни елементи“. Постојат и поконтровверзни, но изолирани мислења за БиХ како „високо децентрализирана унитарна држава“ (Kurtćehajić i Ibrahimagić, 2002: 268). Овие различни дефиниции и ознаки ни укажуваат на фактот дека и по триесет години, е тешко да се етикетира и карактеризира државното уредување на БиХ, преку употреба на воспоставената терминологија во науката за споредбените политички системи, па затоа ова прашање продолжува да ја преокупира академска заедница која се занимава со оваа проблематика.

Но, помеѓу научниците постои висок консензус дека со Дејтон во БиХ беше воспоставен класичен консоцијативен модел од Липхартов тип (2012). Во него се присутни сите четири клучни консоцијативни столба: *споделување на власта* помеѓу трите етнички групи во двете гранки на двоглавата егзекутива (Министерскиот совет и Претседателството); *нивна адекватна застапеност* во институциите на системот (начелото на пропорција, но и паритет); *правото на вето* (три типа на одлучување: со консензус, ентитетско гласање и заштита на виталниот национален интерес) и *територијална автономија* на сегментите (одразена преку двоентитетската структура – унитарната РС, и федералната ФБиХ внатрешно поделена на 10 кантона, како нејзини федерални единици³). Затоа Сумантра Босе (2002: 21) ќе подвлече дека БиХ е консоцијативна конфедерација во која е импрегнирано начелото на самоуправување наместо на заедничко владеење. Бидејќи постои извесна задршка колку БиХ навистина е конфедерација, може би логично звучи дефиницијата на Флоријан Бибер (2006: 60-62) за „лабава мултинационална федерација“ со скромни функции доделени на централната власт, но со нејзина јасна консоцијативна федерална природа и структура. Токму поради етничкиот и територијалниот модел за споделување на власта (*power-sharing*, второто име за

³Кантоните Босанско-подрински, Сараевски, Зеничко-добојски, Тузлански и Унско-сански се со категорично бошњачко мнозинство. Посавскиот, Ливањскиот и Западнохерцеговскиот се со хрватско мнозинство. Среднобосанскиот и Херцеговско-неретванскиот имаат мешан состав, но во првиот натполовично мнозинство имаат Бошњациите, а во вториот Хрватите.

консоцијацијата), за Кеил (2013: 95-96), БиХ е класична „етничка федерација *sui generis*“ во Европа, напоредно со Белгија и Швајцарија.

Федералната опција во 1995, беше доживеана како еден оптимален компромис, бидејќи ниту Србите и Хрватите тоа го посакуваа (интимно тие преферираа да им се приклучат на нивните матични држави по дисолуцијата на СФРЈ), ниту пак Бошњациите (кои претпочитаа поцентрализирана држава). Меѓународната заедница со цел приведување кон крај на насилниот Конфликт, на БиХ и го наметна ваквиот политички систем, како инструментариум за зацелување на раните и лузните од војната и повоеено градење на државата (Keil 2013, 2012).

1. Принципи на сложената држава

Причините за разгорените дебати во поглед на државното уредување на БиХ, посочени во воведниот дел, делумно се должат на фактот што уставниот текст во БиХ, за разлика од уставната пракса воспоставена во државите кои науката денеска ги препознава како федерации или сојузни држави, не ја содржи вообичаената карактеризација за начинот на нејзиното уредување. Често пати овој податок се изведува од самото именување на некоја држава (Ademović, et al. 2012: 76-77). Па така во белгискиот Устав, уште во членот 1 е јасно експлицирано дека „Белгија е федерална држава сочинета од заедници и региони“. Во 1-от член од швајцарскиот Устав се вели „Народот и кантоните (...) ја формираат Швајцарската Конфедерација“⁴. Бидејќи Уставот на БиХ ни пружа само неколку координати преку кои може да се детерминираат односите помеѓу државата БиХ и нејзините ентитети *in concreto*, концептот на нејзината државност останува да биде предмет на дискусија. Од една страна, има делови од Уставот кои укажуваат на одреден степен на централизација на определени функции на државно ниво, но од друга страна, Уставот доделува широк степен на автономност на ентитетите во низа области (Ademović, et al. 2012: 76-77).

Пред да се разгледа прашањето дали БиХ е федерација (*сојузна држава*) или конфедерација (*сојуз на држави*) потребно е да се дадат определени дефинициски и теориски координати. Па така, општо познато е дека „терминот федерализам произлегува од латинскиот збор *foedus*, што означува сојуз или пакт меѓу поединци кои ги усогласуваат личните и заедничките интереси“ (Romaniello, 2016: 87). Но, некои автори сметаат дека треба да се прави јасна разлика помеѓу терминот на федерализам, како синоним за регионална независност и автономија, и поимот на федерација како конкретно институционално уредување (King, 1982). Ова е многу важно да се истакне бидејќи во современоста „постојат унитарни држави кои на одредени територии им даваат таков степен на автономија (каков што е регионот Јужен Тирол во Република Италија), или кои до толкав степен се децентрализирани и да се повеќе ‘федерални’ од некои држави кои себе формално се вбројуваат во сојузни т.е. федерални држави, но многу се централизирани (каква што е, на пример, Република Австрија)“ (Ademović, et al. 2012: 77). Затоа претходно цитираниот Кинг (1982: 76) правилно ќе заклучи: „може да има федерализам без федерација, но не може да има федерација без одредена разновидност на федерализам“.

Помеѓу бројните дефиниции за федерализмот, посебно внимание заслужуваат оние на Роналд Ватс (1999) и Вилијам Рикер (1964). За првиот „федерациите претставуваат одреден вид во кој ниту федералната ниту конститутивните единици на власта не се уставно подредени на другиот, т.е. секоја има суверени овластувања изведени од уставот, а не од друго ниво на власт, секој е овластен да работи директно со своите граѓани при извршувањето на своите законодавни, извршни и даночни овластувања и секој е директно избран од своите граѓани“. За вториот, имаме уставно втемелена федерација кога: „(1) две нивоа на власт владеат со иста земја и луѓе, (2) секое ниво има барем една област на дејствување во која е автономна, и (3) постои одредена гаранција за автономија на секоја влада во својата сфера“. Оттука, автори како Степан (1999), според генезата на федералниот систем, разликуваат федерации на одржување (*holding-together*) и на

⁴И покрај конфедералниот назив Швајцарија е класична федерација бидејќи „првиот член на Уставот го дефинира швајцарскиот систем како Сојуз кој го образуваат швајцарскиот народ и кантоните, кои се поименично наброени“ (Vasović, 2007: 112)

собирање (*coming-together*). Други пак, како Реквехо (2011), тргнувајќи од распределбата на ингеренциите и надлежностите помеѓу центарот и конституентите говорат за симетрични и асиметрични федерации. Главната цел на федерализмот е „мирно да се помират единството и различностите во рамките на еден политички систем“ (Watts, 2011: 14). Затоа, „федерализмот е препорачан како фаворизирана форма на демократско управување во обезбедувањето стабилност во мултинационалните држави“ (Romaniello, 2016: 90). Неговата мултикултурна варијанта беше претпочитан и од Меѓународната заедница во посконфликтното ремоделирање на БиХ во Дејтон.

Три децении по ДМД нема сомнение дека помеѓу академската заедница постои висок консензус за босанско-херцеговскиот федерализам како контроверзен модел. Затоа и колебањата дали БиХ е класична федерална држава, бидејќи има елементи во нејзиниот политички систем кои потсетуваат на конфедерација. Токму преку овие аргументи се оспорува нејзиното федерално државно уредување, кое според некои автори не може така лесно да се доведе под знак прашање (Marković, 2011a). Оттука, целта на овој труд е: преку начинот на настанокот на државата; обемот на нејзините надлежности; составот и начинот на одлучување на нејзините институции; самата организација на државната власт; односот помеѓу државното и ентитетското ниво преку поделбата на надлежностите помеѓу нив; како и преку земање во предвид на аргументите *pro et contra*; да се направи една анализа дали БиХ, 30 години по ДМД, е класична федерација или пак станува збор за еден своевиден федерално-конфедерален хибрид.

2. Федералните и конфедералните елементи во политичкиот систем на БиХ

2.1 Настанокот на државата

Целокупното уставно уредување и политички систем на БиХ функционира во рамките на Општиот рамковен договор за мир во Босна и Херцеговина, колоквијално познат и како Дејтонски мировен договор. Истиот претставува синтеза на целокупниот арбитражен процес за државниот статус и уредување на БиХ од февруари 1992 до декември 1995. Во овој период, од Кутиљеровиот, преку Венс-Овеновиот, до Овен-Столтенберговиот и Планот на Контакт групата, како и Вашингтонскиот договор, Меѓународната заедница понуди повеќе елементи за надминување на Конфликтот, кои се преточуваа од еден во друг план. Најзначаен е Вашингтонскиот договор, со кој беше формирана муслиманско-хрватската Федерација БиХ, кој воедно стана и интегрален елемент на ДМД. Во текот на преговарачкиот процес се искристализираа две важни нешта: 1) дека ќе се почитува континуитетот на државата БиХ, како признаен меѓународен субјект и 2) дека во земјата ќе се воведат децентрализирано внатрешно уредување. Но, токму во поглед на ова прашање највеќе се кршеа копјата. Србите се залагаа за конфедерално уредување во кое „ентитетите ќе ја сочинуваат Босна и Херцеговина“, т.е. БиХ би претставувала државна заедница на ентитетите. Бошњациите пак се стремееа кон регионална држава формирана врз принципот „во Босна и Херцеговина постојат ентитети“, кои би претставувале региони или области. Помеѓу тие два екстрема, конфедерална или децентрализирана регионална држава, меѓународната заедница се апстрахираше на федерална држава фундирана на принципот „Босна и Херцеговина се состои од два ентитета“ (Nešković, 2017: 209-210, 212).

И покрај овој непобитен факт, определени автори продолжуваат да тврдат дека БиХ е конфедерација бидејќи истата е формирана со меѓународен договор, како меѓународно правен акт во чиј интегрален дел е и Уставот на БиХ. Дејтонскиот Устав е плод на еден таков акт, но тој потоа станува акт на домашното уставно право, кое се менува во постапка која е вообичаена за промена на уставот во која било држава (Marković, 2011a: 340). Дополнително, во самиот Устав е антиципирано Липхартовото консоцијативно начело за „ригидни уставы“ кои се својствени и за некои други етаблирани етнички консоцијативни федерации во Европа како швајцарската односно белгиската (Lijphart, 2012: 38-39). Ова се должи на неговиот член X.1 во кој се вели „овој Устав може да се менува и дополнува со одлука на Парламентарното собрание, кое вклучува двотретинско мнозинство од присутните и кои гласале во Претставничкиот дом“. Кога се вели дека одлуката треба да ја донесе Парламентарното собрание (ПСБиХ), според Адемовиќ и др. (2012: 11) „се мисли на двата дома“ – Претставничкиот (ПДПСБиХ) и Домот на народите

(ДНПСБиХ). Ваквата уставна ригидност, е уште еден аргумент во прилог на тезата дека со Дејтон е создадена федерална, а не конфедерална држава.

Босна и Херцеговина не може да се смета за конфедерација бидејќи БиХ не е креација на ентитетите, а ниту ентитетите се креирани од неа (Nešković, 2017: 210). Нејзе со овој договор ја создадоа „соседните држави Хрватска и Сојузна Република Југославија, и Република Босна и Херцеговина, на која и беше признат меѓународноправниот субјективитет, но која според мерилата на внатрешното право, не постоеше како држава во периодот 1992. до 1995. година, бидејќи не ја вршеше суверената власт на целата територија и над целокупното население, чиј најголем дел не ги сметаше за легални и легитимни нејзините државни органи“ (Marković, 2011a: 340). Сепак, тоа што државниот систем беше создаден со меѓународен договор, не значи дека станува збор за “класичен” меѓународен договор. За ова постои силна аргументација: 1) не е склучен според критериумите на меѓународното договорно право; 2) Меѓународниот суд на правдата не е надлежен кај примената и толкувањето; 3) Договорот не се применува ниту билатерално, ниту мултилатерално, туку само на територијата на БиХ; 4) тоа што Уставот е донесен од страна на субјекти надвор од државата, е доказ дека таа не била суверена, немала устав, и немала овластувања да склучува меѓународни договори; 5) ентитетите не беа признати како субјекти на меѓународното право, но беа субјекти на преговарањето, но не и на договарањето; 6) ПСБиХ не го ратификуваше овој Договор, туку со него беше создадено; 7) Договорот не регулираше односи помеѓу држави, туку внатре во една конкретна држава. Токму поради ова не може да се прифати тезата дека ДМД е класичен меѓународен договор, кој втемелува конфедерални основи на сегашната босанско-херцеговска држава, и кој го склучиле ентитетите како субјекти на меѓународното право, со цел заедничко практикување на власта во државната заедница Босна и Херцеговина (Nešković, 2017: 214-219). Дополнително, ваквиот став е поткрепен со воспоставување на супрематија на дејтонскиот Устав на БиХ над ентитетските уставни, бидејќи суверената власт ја вршат само институциите на БиХ, а не ентитетите. И тука, очигледна е намерата на Мировниот договор да воспостави федерација, а не конфедерација.

2.2. Обемот и поделбата на надлежностите на федералното и ентитетското ниво на власт и односот помеѓу нив

На десеттата годишнина од потпишувањето на ДМД, Венецијанската комисија изнесе Мислење за уставната ситуација во БиХ и овластувањата на Високиот претставник. Во Мислењето меѓу другото беше посочено дека надлежностите на државата БиХ не може да се споредат со овластувањата кои ги имаат некои европски федеративни држави, какви што се Швајцарија, Белгија, Австрија, Германија или Русија. Тука, всушност беше нотирано дека на сојузно ниво отсутуваат некои институции кои треба да решаваат широк спектар на прашања. Токму обемот и содржината на надлежностите на државата, во Уставот нормирани само во десет точки,⁵ поради нивната скромност, им даде за право на определени автори да се посомневаат во федералниот карактер на БиХ (Marković, 2011a: 346). На пример, во Белгија федералното ниво на власт задржува важни овластувања, спрема нејзините федерални ентитети – заедниците и регионите, и тоа во областа на надворешните работи, националната одбрана, правдата, финансиите, социјалната сигурност, важни делови од националното здравство и внатрешните работи. Исклучивите надлежности во швајцарскиот федерален модел се уште покатегорични.⁶

⁵ Како изворни надлежности на институциите на ниво на БиХ се дефинирани: а) надворешната политика; б) надворешно-трговската политика; в) царинската политика; г) монетарната политика; д) финансирањето на институциите и меѓународните обврски; е) политиката за прописите за населување на бегалци и азил; ж) спроведување на кривичните закони на меѓународен план и помеѓу ентитетите во однос на Интерпол; з) воведување и работа на средствата за меѓусебни и меѓународни комуникации и с) регулирање на сообраќајот помеѓу ентитетите и с) контрола на воздушниот сообраќај (Ustav BiH, član III, stav 1.).

⁶ Тоа се: специјалните услуги; надворешните работи; воените работи (кантоните немаат војска, само полиција); цивилната заштита; животната средина; надворешната трговија; помошта на неразвиените држави; собирањето царини и поштенски такси; оданочувањето; банкарско-монетарниот систем; железниците и поштите, телекомуникациите, радиото и телевизијата; високото школство и професионалното образование; трговијата, особено

Пред речиси половина век, Кодинг (1965: 44), неслучајно ќе заклучи дека сферата на надлежностите на Федерацијата се толку проширени што „нема подрачје на власта во кое кантоните се комплетно со одврзани раце“.

На примерот на БиХ, Уставот од 1995, не опфати некои области кои се вообичаени и исклучиво припаѓаат на сојузното ниво на власт, а се поврзани со заштита на суверенитетот и територијалниот интегритет, какви што беа одбраната, полицијата, даночниот систем, правосудството итн. Но, во пост-дејтонскиот период се случи проширување на надлежностите преку т.н. „додадени надлежности“ што ниту е невообичаено, туку напротив многу логично, бидејќи се случувало во сите федерации кои, како и БиХ, настанале по пат на агрегација (Marković, 2011a: 346-347). Во изминатите три децении, во БиХ постоеја повеќе основи и начини на пренос на надлежностите од ентитетите на државата БиХ.⁷ Првата група се *надлежности кои со Дејтон и припаѓаат на институциите на БиХ*, но со донесување на закон оваа надлежност е пренесена. Таков беше Законот за одбрана, кој ги укина ентитетските војски и министерства за одбрана, со што целиот овој домен премина на државно ниво како и Законот за царинската политика. Втората група се *ентитетски надлежности пренесени на ниво на БиХ*. Тука спаѓаат: Законот за ДДВ, Законот за јавен радио-телевизиски систем во БиХ, со кои ентитетските радио-дифузери се обединија во еден систем, од кој се изроди и трет емитер на државно ниво, како и законот за статистика, со кој беше формирана Агенцијата за статистика. Третата група закони опфаќаше палета на пренесени *надлежности (додадени надлежности) на основа на суверенитетот и територијалниот интегритет*, а тоа се законите за државјанство, гранична контрола, гранична служба, знаме и грб. Посебно внимание заслужуваат пренесените *надлежности врз основа на принципот на владеење на правото и одредбите од Уставот на БиХ, чл. II* (Nešković, 2017: 313-318). Сите закони,⁸ кои беа донесени во рамките на оваа сеопфатна реформа на правосудниот систем, се сметаа за важни, а самата реформа беше квалификувана за еден од најуспешните во повоена БиХ. Успехот се должеше на фактот што во оригиналното дејтонско уставно-правно решение, освен Уставниот суд на БиХ, правосудството беше во целосна надлежност на ентитетите (Smailagić i Keranović, 2011: 301). Токму отсуството на судска власт на ниво на БиХ, беше една од главните аргументации за БиХ како конфедерална држава, бидејќи таа по устав не вршеше една (судска) од трите функции на државната власт (покрај законодавната и извршната). БиХ, всушност беше единствената сложена држава во светот која до основањето на Судот на Босна и Херцеговина во 2000. не ја извршуваше оваа власт (Marković, 2011a: 341, 345). Воспоставување на правосуден систем на БиХ, никаде експлицитно не е споменато во дејтонскиот Устав, но неговото извориште се лоцира во членот I.2 од Уставот, каде БиХ имплицитно е дефинирана како правна држава, но и членот II.2 од Уставот каде се вели дека „правата и слободите од Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи и во нејзините протоколи директно се применуваат во Босна и Херцеговина“. Оттука, постоењето на правосуден систем на државно ниво беше нужна институционална претпоставка за остварување на овие два принципа – постоење на правна држава (Marković, 2011a: 345) и институционална заштита на човековите права и слободи на целото државно подрачје (Mikeš, 2008: 229-241).

Погоре направените измени во доменот на уставната материја, во пост-дејтонскиот период, се направени со одлуки од страна на Високиот претставник, меѓуентитетски договори за пренос на надлежностите на државно ниво и со закони изгласани во ПСБиХ. Со тоа се случи своевидна

надворешната; контролата над сообраќајот; социјалната политика и заштитата на семејството (Vasović, 2007: 120-121).

⁷ Надлежностите на ентитетите се дефинирани според методот на презумција – се што не припаѓа на институциите на БиХ го вршат ентитетите (Nešković, 2017: 309). Во уставниот текст во членот III став 2 во точките а, б, ц, д се дефинирани четири надлежности на ентитетите: за специјалните и паралелни односи со соседните држави; за укажување на помош на Владата на БиХ за исполнување на нејзините меѓународни обврски; за обезбедување услови за функционирање на институциите за спроведување на граѓанските закони кои ќе делуваат во согласност со меѓународно признатите стандарди за почитување на меѓународно признатите човекови права и основни слободи споменати во чл. II од Уставот; за договорите со други држави и меѓународни организации.

⁸ Тука спаѓаат законите за судот, судската полиција, обвинителството, Високиот судски и обвинителски совет, за кривичната постапка, за заштита на сведоците, за Државната агенција за истраги и заштита (СИПА), како и Кривичниот закон (Nešković, 2017: 318-320).

ревизија на Уставот, но без експлицитно менувања на неговиот изворен текст. Сите овие суштински и содржајни промени, кои ја засегнаа уставната материја, го придвижија минималниот и дефектен босанско-херцеговски федерализам кон негова поголема заокруженост, токму со проширување на надлежностите на државните институции и дополнување на нејзиниот институционален систем (Marković, 2011a: 339).

2.3. Организацијата на државната власт, составот и начинот на одлучување на нејзините институции

2.3.1 Законодавната власт. Парламентарното собрание на Босна и Херцеговина

Карактерот на државниот парламентаризам во БиХ, односно нејзиниот законодавен дом, мора да се набљудува во контекст на консociјативниот „општествен договор“, кој ја воспостави сегашната дејтонска парадигма (Saračević, 2011: 226). Патријархот на консociјативната демократија, Аренд Липхарт, за општества како босанско-херцеговското, поделено по религиска, јазична (условно), традициска и етничка основа, препорачува општествените сегменти да ја усогласуваат и организираат законодавната власт во дводомно претставничко тело. Бикамерализмот според Липхарт (2012: 38) е *condition sine qua non* за овој вид на демократија, бидејќи дводомноста треба да „даде специјална претставеност на малцинствата, вклучително и помалите држави во федералниот систем, во вториот дом или горниот дом“.

Оттука, е логично што уставотворците во Дејтон се одлучија за дводомна структура на Парламентарното собрание на БиХ кое е сочинето од два дома. Претставничкиот дом е составен од 42 пратеника, од кои 28 (2/3 од парламентарниот состав) непосредно се избираат на територијата на Федерацијата БиХ, а 14 (1/3) доаѓаат од Република Српска. И во Домот на народите, кој е составен од 15 делегати, местата се прераспределени во сооднос 2:1. По пет бошњачки и хрватски делегати делегираат клубот на бошњачкиот и хрватскиот народ во ентитетскиот Дом на народите на Парламентот на Федерацијата БиХ, додека преостанатите 5 Срби се делегирани од Народното собрание на ентитетот РС.

Вака како што е поставено ПСБиХ, предизвикува разгорени дебати, за тоа дали станува збор за типично дводомно тело во класична федерација или во него може да се нотираат и конфедерални елементи. Поради скромните надлежности⁹ кои не опфаќаат важни аспекти неопходни за редовно функционирање на секоја една држава, според Савиќ (1999: 29) не станува збор за сојузен орган во федерална држава, туку повеќе за заедничка институција на конфедерација. Но, помеѓу академската заедница во БиХ постојат и поекстремни ставови. Бидејќи во ПСБиХ не се претставени ентитетите, како федерални единици, група автори тврдат дека БиХ е „високо децентрализирана унитарна држава“ (Kurtćehajić i Ibrahimagić, 2002: 268). Точно е дека ентитетите не се непосредно претставени во ПСБиХ, но самиот факт што ентитетските собранија ги делегираат делегатите во Домот на народите, сепак говори во прилог на тезата за посредна претставеност на ентитетите (Marković, 2011a: 351-352). Точно е дека целокупната дводомност во БиХ е помалку „исчашена“ во споредба со класичниот бикамерален модел својствен за низа федеративни државни уредувања, каде секогаш, по правило, во горниот дом се претставени субјектите на федерацијата. На пример во Швајцарија, Советот на кантоните во Сојузното собрание е сочинет од 46 членови, на начин што секој кантон (вкупно 20) има по 2 претставника, додека шесте полукантони по 1 (Vasović, 2007: 125). Истото важи и за Белгија, вклучително и по шестата државна реформа од 2014. со која беше опфатен и горниот дом, Сенатот, на белгискиот Федерален Парламент.¹⁰

⁹ Во членот IV.4 од Уставот наведени се само 5 ингеренции: донесува закони неопходни за спроведување на одлуките на Претседателството или за извршување на функциите на ПС на БиХ според Уставот на БиХ; одлучува за изворите и висината на средствата за работата на институциите на БиХ и за меѓународните обврски на БиХ; го одобрува буџетот за институциите на БиХ; одлучува за согласност за ратификација на договори; и врши други работи неопходни за извршување на должностите на државата, или работи кои и биле доделени со заеднички договор меѓу ентитетите.

¹⁰ Со реформата беше укинат непосредниот и беше воведен посреден начин на избор на сенаторите. Во Белгија, како што беше погоре посочено, постојата два типа на федерални ентитети – заедници и региони. Па така фламанскиот Парламент, кој ги обединува интересите и на фламанската заедница и на регионот Фландрија, назначува 29 сенатори,

Друг аргумент во прилог на конфедералниот аспект на ова тело е постоењето на начелото на етнички паритет во поглед на бројот на членови во Домот на народите. Но, оваа аргументација е слаба, бидејќи во низа федерални држави горниот дом, исто се структурира врз паритетен принцип.¹¹ На пример, со по 2 члена секој федерален субјект е претставен во Советот на Федерацијата при Федералното собрание на Руската Федерација. Од друга страна, Претставничкиот дом не е структуриран врз ова начело тука е прифатена формулата 2:1 во поделба на мандатите помеѓу двата ентитета – ФБиХ и РС. Но, и ова формула е апсурдна „бидејќи во Федерацијата Босна и Херцеговина нема двапати повеќе граѓани отколку во Република Српска, со што се загрозува еднаквоста на избирачкото право“ (Marković, 2012: 90). Друга недоследност, која „налева вода во мелницата“ за нефедералниот карактер на БиХ е начинот по кој се наведени двата дома во уставниот текст. Таму прв е посочен Домот на народите, додека Претставничкиот е веднаш по него. Во сите споредбени компаративни уставни практики во федералните држави, секогаш примат во уставната наредба се дава на долниот дом кој е синоним за граѓанскиот суверенитет, додека горниот дом, каде се артикулираат интересите на федералните единици, е во втор план (Џеро, 2015: 66). Тоа што ДНПСБиХ е потполно рамноправен со ПДПСБиХ, бидејќи има целосна законодавна власт, и секоја одлука на ПСБиХ мора да ја потврдат мнозинство претставници на двата дома (Ademović et al., 2012: 175), не е аргумент да му се даде предимство во уставниот текст. Но, ваквиот начин на носење одлуки, е уште еден аргумент дека станува збор за силен бикамерализам својствен за низа држави со силно изразени федерални елементи. Ако го земеме швајцарското Федерално Собрание како пример, и таму за да поминат законите мора да бидат изгласани во истоветна форма и во Националниот совет, и во Советот на кантоните. Како што ќе забележи Линдер (2010: 51) „апсолутната еднаквост“ на двата дома е *sacrosanct* за Швајцарија, но, и до овде поднесената анализа, истото може да се заклучи и за БиХ. Во овој контекст, за доаѓањето на консоцијацијата, Липхарт, за да постои силен и типичен дводомен федерален парламент мора да бидат исполнети два кумулативни услови – „горниот дом да се избира на различна база од долниот дом, и мора да има вистинска моќ – идеално иста како и долниот дом“ (Lijphart 2012: 38). ПСБиХ ги исполнува и двата условия.

Но, еден важен аспект во процесот на одлучувањето на ова тело оди во прилог на неговата конфедерална димензија, а тоа е ентитетското гласање, кое покрај заштитата на виталниот национален интерес, се користи како контролен механизам при донесување на одлуки. Станува збор за еден вид на квалификувано мнозинство, но редовен облик на гласање и инструмент на контрола во ПСБиХ. За да помине секоја одлука во неговите два дома, потребно е покреј мнозинство гласови од пратениците/делегатите кои се присутни и гласаат, таквото мнозинство да вклучува најмалку 1/3 гласови од секој ентитет.¹² Ако тоа не се случи имаме ентитетска блокада (Saračević, 2011: 245). Сепак, и во поглед на оваа дилема има една задршка. На прв поглед, ентитетите може да спречат донесување на определена одлука. Но, фактот што за да помине истата е потребно само 1/3, ентитетот не може да стави вето во ПСБиХ. Логиката вели дека ентитетските интереси треба да ги застапува мнозина, а не само третина од пратениците избрани од неговата територија. Дополнително, ентитетите не може да ги „навигираат“ своите пратеници и делегати, бидејќи во секоја парламентарна демократија, тие одлучуваат по сопствено убедување, што е целосна спротивставеност со парламентарните делегации на државите членки во една конфедерација (Marković, 2011a: 344-345). Независно од ова тврдење, ентитетското гласање во БиХ, многу почесто се користеше за блокада на определени одлуки

вклучително и од фламанската група во регионот на главниот град Брисел. Што се однесува до француската заедница и франкофониот регион Валонија тие имаат одделни парламенти и влади, за разлика од Фламанците, кои имаат единствен парламент и единствена влада на заедницата и регионот. Затоа Парламентот на француската заедница (во чија работа учествуваат и франкофоните од регионот на главниот град Брисел) избира 10 сенатори, а регионалниот Парламент на Валонија 8. Исто така 2 сенатора доаѓаат на предлог на францускиот кокус во Парламентот на регионот на главниот град Брисел. Парламентот на германската заедница има право на делегирање на еден сенатор. Во 60 члениот белгиски Сенат има и 10 кооптирани сенатори.

¹¹ Во ДНПСБиХ постои само етнички, но не и ентитетски паритет, бидејќи делегатите се избираат во однос 2:1.

¹² „Одлучување со просто мнозинство се користи ретко, во случаите на избор на претседател и двајца потпретседатели на домовите, за донесување деловник за работа на двата дома и како еден од начините за донесување резолуции, одлуки, заклучоци, препораки и други акти“ (Trnka, 2008: 12-13).

отколку инструментот за заштита на виталниот национален интерес (Trnka, 2008: 40). Со тоа ентитетското вето се претвораше на практика во етничко, со што по мислење на некои автори, ПДПСБиХ стануваше “прикриен Дом на народите” (Pobrić 2000: 262). Ентитетското гласање е проблематично и од аспект на неговата дискриминаторска димензија. РС „сега има, во сите сегменти, најмалку 33% власт, а кога го користи ентитетското гласање има 51% власт, бидејќи без ентитетска согласност не може да се донесе одлука“ (Nešković, 2017: 410-411). Хрватите, кои со Бошњациите, се избираат во ПДПСБиХ од територијата на ФБиХ, се дискриминирани како конститутивен народ бидејќи не им стои на располагање овој вид на гласање и тоа по две основи – немаат сопствен ентитет (како Србите), и на фон на целата група од 28 пратеници резервирани за ФБиХ, тие не се ни 1/3 (по правило се околу 1/5) (Marković, 2011a: 338, 345).

2.3.2 Бицефалната извршна власт. Претседателството и Министерскиот совет

Босна и Херцеговина според дејтонскиот уставен аранжман има двоглава извршна власт, која ја извршуваат две институции – Министерскиот совет и Претседателството. Сепак, Уставот не дава јасна дефиниција ниту за првата, ниту за втората. Тој не прецизира *in concreto* дека Претседателството е шеф на државата, кој врши определени извршни функции и дека ја претставува државата (Marković, 2011b: 256). Сепак, од уставната дикција, начелно може да се заклучи дека „во БиХ не постои инокосен, туку колективен шеф на државата. Тоа е исклучок кога се во прашање држави кои имаат (полу)претседателски систем на власта“ (Ademović et al. 2012: 182). Според Марковиќ „Уставот ја избегнува суштинската дефиниција на оваа институција, што веројатно се должи на фактот што во времето на донесување на Уставот, националните политички елити не можеа да се договорат за државно-правната природа на Босна и Херцеговина (држава или конфедерација), а со тоа и за уставната улога на Претседателството (колективен шеф на државата или заедничко тело на претставници од конфедерална природа)“ (2011b: 256). Тричленото колективно Претседателство, всушност претставува синоним за „претставеност на конститутивните етнички нации во институцијата шеф на државата иако нив формално не ги избираат избирачите од нациите, туку избирачите на ентитетите“ (Nešković, 2017: 291).

Дилемата околу федералната и конфедералната природа на ова тело во политичкиот систем на повоена БиХ, делумно се должи и на фактот што „во дејтонските преговори извршната власт на ниво на Босна и Херцеговина беше една од спорните прашања“ (Ibid., 292). Најголемата нелогичност се состои во решението за две глави на извршната власт во две колективни тела. На пример во Швајцарската Конфедерација, чиј федерален модел во некои аспекти беше инспиративен и за постконфликтното ремоделирање на БиХ, целата извршна власт е сосредоточена во една тело – седмочлениот Сојузен совет. Сојузниот совет е комбинација на парламентарна влада и егзекутива во собраниски систем, но и колективен шеф на државата, бидејќи Сојузното собрание од неговите редови именува претседател на Конфедерацијата за една година, односно станува збор за своевиден хибрид на американската егзекутивна власт, кабинетскиот систем и кантоналната историја на извршната власт во земјата (Vasović, 2007: 128-129). Дури и во пропаднатиот Сеопфатен план на ОН за решавање на кипарското прашање од 2004, во неговиот член 2 се велеше дека федералното ниво на власт помеѓу двете конститутивни држави, на кипарските Грци и Турци, ќе се заснова на швајцарскиот федерален модел. Затоа и таму беше одлучено дека целокупната извршна власт ќе се сконцентрира во едно тело – Претседателскиот совет.¹³

¹³ Колективниот Претседателски совет, беше предвидено да е составен од шест членови со право на глас, распределен според уделот на населението (по четворица кипарски Грци и двајца кипарски Турци), а требаше да биде избран и изгласан од дводомниот Парламент. Дополнителни три членови, без право на глас, можеа да бидат предложени во сооднос 2:1. Претседателот и потпретседателот се предвидуваа да ги избира Претседателскиот совет од своите редови, и тоа по еден од секоја заедница, и требаше да се менуваат на своите функции на секои 10 месеци во текот на петгодишниот мандат на Советот.

Но, Меѓународната заедница за БиХ, се одлучи за друго решение – за Претседателство како колективен шеф на управно-извршната власт, и Совет на министри како управно-извршна власт ставена во функција на извршување на надлежностите на Претседателството (Nešković, 2017: 293). Оттука, посилената позиционираност на Претседателството во извршната гранка на власта, оди во прилог на погоре цитираната теза на Адемовиќ и др., за (полу)претседателскиот карактер на политичкиот систем во БиХ.

Автори како Савиќ (1999: 30) сметаат дека начинот на избор на државниот поглавар „со обзир на паритетот на народите, покрај паритетот на ентитетите, е карактеристичен токму за конфедералниот облик на државно уредување“. Но, други автори не се согласни со оваа теза. Членовите на ова тело се избираат во ентитетите, но тие нив не ги застапуваат како субјекти во една сложена заедница. За да БиХ има карактер на конфедерација, мора да постои формално-правна врска помеѓу избраните членови и ентитетите. Но, нејзе ја нема бидејќи членовите не се должни да ја следат политиката на ентитетите во кои се избираат и да се раководат од насоките дадени од нивните институции, т.е. одлучуваат врз основа на слободата на мандатот. Не постои ниту паритет, бидејќи во поголемиот ентитет ФБиХ се избираат 2, а во помалиот РС 1 член. Во Претседателството се претставени конститутивните народи, но не во нивниот полн капацитет, бидејќи српскиот член исклучиво се избира и мора да доаѓа од РС, а бошњачкиот и хрватскиот од ФБиХ. Вака поставеното Претседателство, во кое политички првенствено се претставени општествените групи, а не државно-правните субјекти, не ни укажува дека станува збор за конфедерација, туку повеќе говори за природата на политичкиот режим во БиХ – консоцијативна демократија (Marković, 2011b: 257-258). Бидејќи еден од четирите столба на консоцијативниот модел е донесување на одлуките со консензус, наспрема правото на вето, кое му стои на располагање на секој сегмент, некои сметаат дека ова е уште еден силен аргумент за конфедералната природа на оваа институција. Точно е дека ДНПСБиХ и Претседателството на БиХ, се најпарадигматичните институции каде одлуките се донесуваат на ваков начин, но тоа не се однесува на сите. На пример, предлагањето на Буџетот на институциите на БиХ, именувањето на претседавачот на Советот на министри, не се носат со консензус. Ако Претседателството е орган во конфедерација, одлуки од ваква провиниенција не би можеле да се носат само со мнозинство гласови. Кога член на Претседателството вложува вето, со цел заштита на виталниот интерес, тој тоа го прави во име на својот народ, а не ентитетот од кој е избран, независно од фактот што вето со 2/3 од гласовите го потврдува НС на РС за српскиот член, односно хрватскиот и бошњачкиот клуб на делегати во Домот на народите на Парламентот на ФБиХ,¹⁴ за хрватскиот и бошњачкиот член (Marković, 2011a: 342-344).

Оттука, може да се заклучи дека федералната природа на Претседателството е контроверзна, но не до тој степен да се доведе под знак прашање нејзиниот федерален карактер, кои извира од фактот што неговите членови ги избираат граѓаните на ентитетите (Ibid., 348). Ова тело според академикот Касим Трнка (2006: 311) првенствено ги осигурува интересите и рамноправноста на трите конститутивни народи, а второстепено на двата ентитета, бидејќи „правото на вето го користат потполно самостојно, така што ставот на парламентарното мнозинство во ентитетите за загрозеноста на виталниот ентитетски интерес со одлуката на Претседателството не го обврзува членот на Претседателството да вложи вето“ (Marković, 2011a: 348).

Што се однесува до Советот на министри, вториот клон на извршната гранка, неговите надлежности во Уставот не се посебно дефинирани, туку тие се разработени во рамките на уставните норми кои се однесуваат на Претседателството. Ова е така бидејќи во преговорите пред склучувањето на ДМД, Србите инсистираа на слаба извршна власта која би имала координативен карактер на ниво на БиХ, а Бошњациите заговараа силна централна влада. Оттука, компромисната формула беше да не се предвиди влада во класична смисла на зборот, но ниту таа да се сведе на координативно тело без изворни овластувања (Nešković, 2017: 292). Сепак, во “изворниот Дејтон” стоеше дека претседавачот со Советот на министри „ќе именува министер за надворешни работи, министер за надворешна трговија и други министри по потреба“ (Ustav

¹⁴ Значи за одлуката не се изјаснува Парламентот на ФБиХ во целина, ниту нејзиниот Дом на народи во својата полнота, туку само еден негов дел. Оттука, претставници на само еден од клубовите на народи не може да одредат што е витален интерес на ентитетот. Затоа од самата одредба може да се заклучи дека тука целта е заштита на виталниот интерес на конститутивниот народ, а не на ентитетот (Marković, 2011b: 263).

Bosne i Hercegovine, član V, stav 4), што зададе тон на тезата за сомнителниот карактер на оваа државна институција, поради скромните и ограничени надлежности. Од првичниот Совет на министри со 3, денешниот има 9 ресора. Ова институција во политичкиот систем на БиХ се смета дека во себе е манира најмногу федерални начела и принципи затоа што: 1) ја избираат институциите на БиХ, а не ентитетите; 2) се води сметка за ентитетската и етничка припадност на членовите, која по правило е, но не мора да биде паритетна; 3) при гласањето не е релевантно како гласале членовите од еден или друг ентитет; 4) министерствата ја извршуваат политиката и законите на БиХ, што е типична надлежност на федерална влада (Marković, 2011a: 348).

2.3.3 Уставното судство

Уставниот суд беше единствена судска власт која беше предвидена со ДМД. За Аренд Липхарт (2012: 204), развиен систем на судска ревизија е еден од маркерите на консензуалниот модел на демократија. Во овој модел, не само што уставот е ригиден, туку е соодветно заштитен со судска ревизија. Повторно, БиХ ги исполнува овие два кумулативни услови. Постоенето на уставен суд во уставниот поредок на БиХ е важно, бидејќи е уште еден силен аргумент за нејзиниот федерален карактер. Тоа најсилно е одразено во чл. III од Уставот на БиХ, каде се вели дека уставите и законите на ентитетите треба да бидат во склад со Уставот на БиХ, а контролниот механизам за таквата ускладеност е наведена во чл. VI од Уставот каде е предвидено постоењето токму на Уставниот суд на БиХ. Со ова БиХ се вбројува не само во кругот на земји со контрола на уставноста на законите доверена на посебно тело, туку и на федералните држави кои имаат развиен систем на судска ревизија (Smailagić i Keranović, 2011: 310-314). Уставниот суд на БиХ, според чл. VI. 3 а) од Уставот, одлучува за било кој спор, кој се јавува во контекст на Уставот на БиХ, независно дали станува збор за меѓуентитетски, помеѓу државата БиХ и еден или обата ентитета, помеѓу институциите на БиХ, што се класични надлежности на уставен суд во федерално устроена држава. Овој деветчлен суд, чии членови ги бира НС на РС (два Срби), односно Претставничкиот дом на Парламентот на ФБиХ (преостанатите двајца Хрвати и Бошњаци), како и ЕСЧП (тројца меѓународни судии), одлучува со мнозинство гласови, што е уште еден во низата аргументи за федералната природа на оваа институција. Ваквиот начин на одлучување во изминативе три децении резултираше со често надгласување на српските и хрватските членови во Уставниот суд, со здружување на меѓународните судии со двајцата бошњачки членови. Затоа српските и хрватските политички елити се залагаат или за отстранување на судиите кооптирани од ЕСЧП, или да се воведат принцип според кој во мнозинството гласови (од пет члена), во него да се содржи најмалку еден српски, еден хрватски и еден бошњачки глас.

Заклучок

Од поднесената анализа може да се заклучи дека Босна и Херцеговина според организацијата на државната власт, позицијата на конститутивните и државотворни субјекти, позицијата на Уставниот суд е федерална држава. Станува збор за федерализам од асиметричен тип, во кои ентитетите, кои настанаа во процесот на дисолуција на СФРЈ, се агрегираа во новото внатрешно уредување и организација на државната власт втемелена токму во Дејтон во 1995. Така организираната државна власт ги обединува политичкиот и територијалниот федерализам, на начин што предимство се дава на политичкиот, бидејќи во целиот систем примарно се импрегнирани правата и интересите на трите конститутивни народи, додека територијалниот федерализам, во смисла на правата на ентитетите како федерални територијални единици, е секундарен. ПСБиХ нема дом на ентитетите, туку на народите, односно нема горен дом на федералните единици, со што дава за право да се заклучи дека ентитетите како федерални единици имаат помалку права од федеративните субјекти во некои други федерации (Nešković, 2017: 306-307, 331). Сепак, бројните измени и дополнувања на уставната материја, извршени во изминативе три децении, придонесоа кон придвижување на босанско-херцеговскиот федерализам од „замаглен“ во правец на модерен.

Користена литература

- [1] Ademović, N., Marko, J., i Marković, G. (2012). *Ustavno pravo Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Fondacija Konrad Adenauer.
- [2] Bieber, F. (2006). *Post-War Bosnia. Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- [3] Bose, S. (2002). *Bosnia after Dayton. Nationalist Partition and International Intervention*. New York: Oxford University Press.
- [4] Coddington, A. G. (1965). *The Federal Government of Switzerland*. Boston: Houghton Mifflin.
- [5] Čepo, D. (2015). Parlamenti i skupštine: demokratski deficiti Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. *Studia lexicographica*, god. 8, br. 2 (15), 55–75.
- [6] Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18 April 1999 (Status as of 3 March 2024).
- [7] Ibrahimagić, O., i Kurtćehajić, S. (2002). *Politički sistem Bosne i Hercegovine*. udžbenik sa hrestomatijom / knjiga druga, Sarajevo: Magistrat.
- [8] Kasapović, M. (2005). Bosnia and Herzegovina: Consociational or Liberal Democracy? *Politička misao* 42, no. 5, 3– 30.
- [9] Keil, S. (2012). Federalism as a Tool of Conflict Resolution-The Case of Bosnia and Herzegovina. *L'e Europe en Formation* 54, 205-218.
- [10] Keil, S. (2013). *Multinational Federalism in Bosnia*. Farnham and Burlington: Ashgate.
- [11] Keil, S. (2014). Religious pluralism and multinational federalism in Bosnia and Herzegovina. In: F. Requejo, & K. Nagel (Eds.), *Politics of Religion and Nationalism* (pp. 80-920). Routledge.
- [12] Keil, S. (2021). Equality and Inequality in Bosnia and Herzegovina. In E. M. Belser, T. Bächler, S. Egli, & L. Zünd (Eds.), *The Principle of Equality in Diverse States. Reconciling Autonomy with Equal Rights and Opportunities*, Brill.
- [13] King, P. (1982). *Federalism and Federation*. Beckenham: Croom Helm.
- [14] Kurtćehajić, S., i Ibrahimagić, O. (2002). *Politički sistem Bosne i Hercegovine*. knjiga treća, Sarajevo: Magistrat.
- [15] Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy Government Forms and Performance in Thirty-six Countries*. Second edition. Yale University Press.
- [16] Marković, G. (2011a). Kontroverze o obliku državnog uređenja i političkom režimu Bosne i Hercegovine. U Edin Mutapčić (Ur.), *Ustavno pravni razvoj Bosne i Hercegovine (1910-2010.)* (str. 337-355). Univerzitet u Tuzli, Pravni fakultet.
- [17] Marković, G. (2011b). Predsjedništvo. U D. Banović i S. Gavrić (Ur.). *Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini – Analiza postdejtonskog političkog sistema* (str. 253-279). Sarajevo: University Press – Magistrat izdanja.
- [18] Marković, G. (2012). *Bosanskohercegovački federalizam*. Beograd – Sarajevo: Službeni glasnik – University Press.
- [19] Mijanović, G. (2000). Podjela nadležnosti između institucija Bosne i Hercegovine i entitet. U *Podjela nadležnosti između institucija Bosne i Hercegovine i entiteta*. (str. 11-26). Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Banja Luka.
- [20] Mikeš, M. (2008). *Bosna i Hercegovina i vladavina prava*. „Atlantik bb“.
- [21] Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima visokog predstavnika. venecijanska komisija. Preuzeto s [http://www.venice.coe.int/docs/2005/CdL-ad\(2005\)004-bos.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CdL-ad(2005)004-bos.asp)
- [22] Nešković, R. (2017). *Nedovršena država. Politički sistem Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- [23] Pobrić, N. (2000). *Ustavno pravo*. Mostar: Slovo.
- [24] Requejo, F. (2011). Decentralisation and Federal and Regional Asymmetries in Comparative Politics. In F. Requejo, & K.-J. Nagel, *Federalism beyond federations. Asymmetry and Process of Resymmetrisation in Europe* (pp. 1-12). Burlington: Ashgate.
- [25] Riker, W.H. (1964). *Federalism: Origin, Operation, Significance*. Boston: Little, Brown and Company.

- [26] Romanielo, M. (2016). Ethnic Federalism in Question: the Case of Bosnia and Herzegovina. In L. Benedizione & V. Rita Scotti (Eds.), *Twenty Years After Dayton. The Constitutional Transition of Bosnia and Herzegovina* (pp. 81-95). Luiss Academy: LUISS University Press.
- [27] Saračević, N. (2011). Parlamentarna Skupština Bosne i Hercegovine. U D. Banović i S. Gavrić (Ur.), *Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini – Analiza postdejtonskog političkog sistema* (str. 223-253). Sarajevo: University Press – Magistrat izdanja.
- [28] Savić, S. (1999). *Republika Srpska poslije Dejtona*. Banja Luka: Pravni fakultet.
- [29] Smailagić, N., i Keranović, N. (2011). Pravosudni sistem Bosne i Hercegovine. U D. Banović i S. Gavrić (Ur.), *Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini – Analiza postdejtonskog političkog sistema* (str. 300-330). Sarajevo: University Press – Magistrat izdanja.
- [30] Stepan, A. (1999). Federalism and Democracy Beyond the U.S. Model. *Journal of Democracy*, 4(10), 19-34.
- [31] The Belgian Constitution Belgian Official Gazette of 30 March 2021
- [32] The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem, 31 March 2024
- [33] Trnka, K. (2006). *Ustavno pravo*. 2. izmijenjeno i dop. izd. Fak. za Javnu upravu.
- [34] Trnka, K. (2008). Ustavno i poslovničko pozicioniranje procesa odlučivanja u Parlamentarnoj Skupštini BiH. U I. Marić (Ur.), *Proces odlučivanja u Parlamentarnoj Skupštini Bosne i Hercegovine - stanje - komparativna rješenja - prijedlozi* – (str. 39-45). Sarajevo: Konrad Adenauer Stiftung.
- [35] Ustav Bosne i Hercegovine
- [36] Vasović, V. (2007). *Savremen demokratije*. tom 2, Beograd: Službeni glasnik.
- [37] Watts, R. L. (2011). The federal Idea and Its Contemporary Relevance. In T.J. Courchene et. al. (Eds.), *The Federal Idea. Essays in Honour of Ronald L. Watts* (pp. 13-27). Montreal: McGill-Queen's University Press.
- [38] Zdeb, A. (2018). 'A Federation like no other: The Case of Bosnia-Herzegovina'. 50 Shades of Federalism. Available at: <http://50shadesoffederalism.com/case-studies/federation-like-no-case-bosnia-herzegovina/>